

dem kvalme (11). Af frugterne får man en salve for udslet hos børn (12) og et dekocht bruges til at vaske får mod skab og lus (13). Planten er giftig (14), spiser man »lusebærrene«, får man lus i maven (SFalster; 15).

Børn har trådet de smukke frugter på snor til »perlekæder«, »-kranse« (Sønderjylland, Fyn; 16).

Vrietorn. Træsnit i Simon Paulli: *Flora Danica*, 1648.

LITTERATUR: (1) 977 1767,154 (Fyn); 398 1806, 226; 297c 128; 760 316; 308b 51; 684 45; 622b 237; 934 2055 (ØJyll., 1929); (2) 107 1961 (Øksendrup o. 1900); (3) 977 154; (4) 194 3,1790,193; 571 1790, 334; (5) 739 2,1800,190; 398 1806,226; 546 52,1964, 79 (SFalster o. 1885); (6) 662b 1916,237; 934 2055 (ØJylland); (7) 304 419; 599b 1,113; 950 182; (8) 884 1897,181; (9) 449 1947,33; (10) 739 2,1800,190; 520 47; 599b 1,113; 398 1806,226; (11) 739 2,1800, 190f; (12) 239 1894,14f; (13) 799 3; (14) 654 68, 1962,962; (15) 161 1906/46:833(1908); (16) 634 16297 (o. 1880); 239 1894,15.

PROSA OG POESI

Benveden har åbnet sine kapsler og viser de orange-gule frø i lyskarmoisinrød indfatning – sikken et hyl, hvis vi mennesker ville sætte de to farver sammen, men i november er alt tilladt, bare det liver op i landskabet *Knud Hee Andersen* (1). – Benvedbusken leger rosegård *Chr. Richardt* (2). Dit mildtsmilende bær mig hilser i kolde oktober, · som med vemodsmil hilser en rejsende ven *J. H. Smidth* (3); i hegnet lyser løvet · fra røn og benved med den sære glød, · der støjer lidt – som når en dybt bedrøvet · vil synge sig fra savnet af en død. *Marcus Lauesen* (4). Benved vender sine topas-øjne · som ensomme gløder · ud i mørket *Tove Meyer* (5).

LITTERATUR: (1) 23b 134; (2) 766h 27f; (3) 842 180; (4) 532 41; (5) 598 19.

Vrietorn, Korsved, *Rhamnus catharticus*

Tornet busk med ægformede og savtakkede blade og knipper af små grønne blomster; stenfrugterne først grønne, tilsidst sorte. Hyppig i fugtige kratskove og levende hegn. Værtplante for kronrust, iflg. lov af 27/3 1903 må planten ikke findes mindre end 200 meter fra dyrkede marker; sml. berberis bd. 2.

Vrietorn 1767ff, anvendes kun litterært, navnets

oprindelse er uvis, måske til vrid = (mave)kneb, smerte, da bærrerne giver diarré, eller fordi man har anvendt dem som afføringsmiddel. *Korsved* 1793ff, fordi grenene er stillet korsvis modsat, navnet blev konstrueret og sigter sikkert til Bibelens passionshistorie (korstræet og tornekrone).

Virntorn 1580, *hjordetorn* 1648–1821, *vriebær* (-træ) 1662–1795, *kragetorn* o. 1700; Grenåegnen, se *Krageklo* s. 205, *korstorn*, *korsbær* o. 1700ff; Sjælland, *vejrtorn* o. 1700ff, *vidjetorn* o. 1700–1821 og *viebær*, -torn 1769–72 (vie = vidje, pilebusk); *vårtorn* Bornholm 1775ff, måske til svensk vård, dansk værne (mod ondt), se nedenfor; *veentorn* 1806–08 og *verentorn* SSjælland; *galbær*, *galbærtræ* Sønderjylland og Sjælland er nedsettende, *svimmelbær* ØJylland, *gulbær* 1907–24, giver gult farvestof.

Forvekslinger med andre buskarter: *hagertorn* o. 1300–1649 (hvidtjørn), *hårtorn* 1800–21; Jylland, vel oprindelig 'havtorn' (tjørn og sandtidse), *hik* Sønderjylland (hæg), *svartvidje* Bornholm (tørst), *sorttorn* (slåen).

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): bruges for blegner i munden, mavesmerter, som omslag på helvedsild (meldrøjer-forgiftning?), saften i salve mod øjenlidelser, især »hinde over øje«, drikkes for nyresten.

Simon Paulli 1648,124: på apoteker bruges kun bærrerne, samlet om efteråret, når »de af solens varme er blevet vel modne«. Af deres saft tilberedes en sirup mod adskillige sygdomme, men navnlig mod sten- og ledsmerter. Nogle gartnere hævder, at bær af kirsebærtræ podet på denne busk virker afførende og giver diarré; hvis det passer, kan mange blive gjort til grin, hvis de »i store gæstebud æder mange af dem, thi da må han selv se til, at han kommer på en plads og forretter det ærinde, hvilket ingen anden kan gøre for ham«; smagen vil dog røbe, »om der er nogen skalkhed under«.

Bark og frugt i farmakopeen 1772; bark og ekstrakt føres på apoteker.

En sirup af bærrerne skal virke afførende og gives spædbørn, men det frarådes, da den kan

Vrietorn og tørstetræ indeholder stoffer med udpræget afførende virkning. Tegning af Fritz Jürgensen.

Fremstilling af trækul til brug ved krudtfabrikation. Kobberstik, 1676.

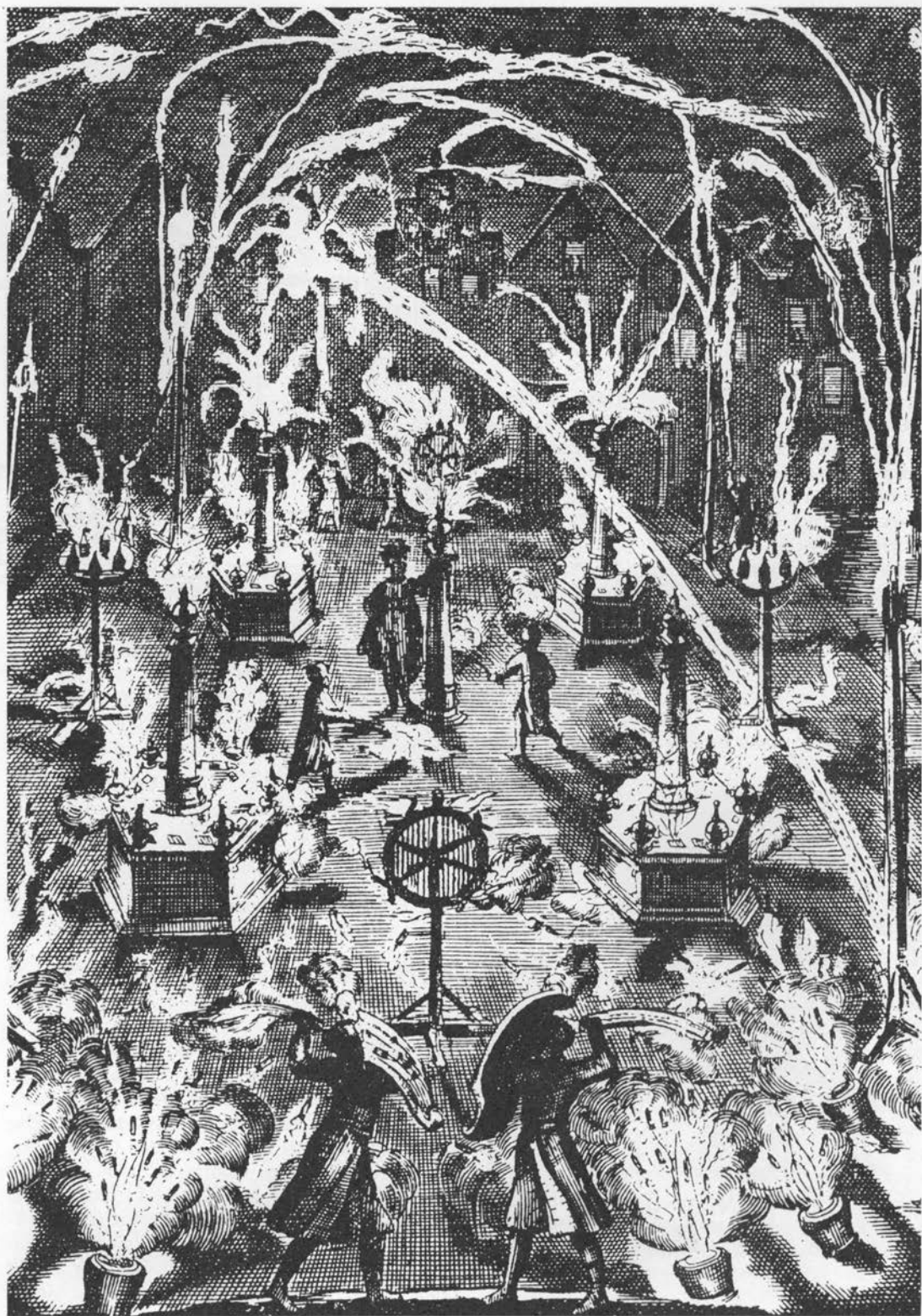

forårsage tarmsmerter. Modvirker også vattersot, men må anvendes med forsigtighed. Barken giver opkastning. Bladene skal være urindrivende og kunne stimulere køers mælkeydelse (1800; 2). Bærtsaften indgår nu i et afføringsmiddel (3). På Ærø er buskens bær eller bast anvendt mod mavesygdomme, vattersot og gift (4).

LITTERATUR: (1) 343 88,167; (2) 739 2,185; (3) 599b 2,11; (4) 239 1937,24.

ANVENDELSE AF VED, BARK OG FRUGTER

Veddet er benyttet til finere drejearbejder, pibehoveder, stokkeknapper, klavertangenter m.m. samt brændsel, rette skud som spadserestokke, roden til indlagte snedkerarbejder (1800; 1). Barken giver farven »saftgrøn«, der er meget søgt af kunstnere, bogbindere og kattuntrykkere, til sidstnævnte indføres størsteparten fra Frankrig; dekokt af barken skal farve gult og mørkebrunt (1761; 2). Bark og umodne bær farver gult (1799; 3), den tørrede bark anvendes i kattuntrykkerier til gulfarvning, bærrerne farver

gult til orange (1800; 1). Frugt og bark farver saffian, silke etc. gult, af modne bær fås den kendte malerfarve saftgrøn (o. 1850; 4). I Sønderjylland bruger man barken til at farve uldtøj gulgrønt (1815; 5), på Bornholm bliver tøjet »vårternet« (farvet) med barken (6). Den gærede bærsaft tilsat alun og potaske bruges stadig til farvning af læder, papir, bomuld m.m. Trækul af veddet bruges til krudt (7); bærrerne udlægges som lokkemad for bl.a. kramsfugle (1800; 1).

LITTERATUR: (1) 739 2,184-86; (2) 696 362; (3) 576 4.1,395; (4) 514 1850,128; 510 2, 30; 438 333; (5) 999b 190; (6) 689 2,421; (7) 304 324.

OVERTRO

Man mente, at grenene til Kristi tornekrone blev hentet fra denne busk (1651; 1). En korsformet kvist værnedede mod sygdomme (SSlesvig; 2). En korsved plantet ved husets dør hindrede fanden i at komme derind (Bornholm; 3).

LITTERATUR: (1) 49; 291; (2) 161 1906/23:3341; (3) 449 1945,43.

Tørst, *Rhamnus frangula*

En busk, sjældent lille træ, med gråbrun bark, ovale helrandede og ved løvfald ofte smukt røde blade, små hvidlige blomster og ærtstore stenfrugter, som skifter farve fra grøn til rød og sort. Almindelig i lyse skove, hyppigst i ege- og ellekrat.

Busken kan overføre kronrust, plantepatologen E. Rostrup foreslog 1892 at påbyde dens udrydelse ved lov.

Forveksles ofte med hæg og el, med hvilke den har en række fælles folkelige tilnavne.

Tørstetræ 1683ff; 1560-1799 *tystetræ*; menes beslægtet med ordet trøske = halvrandent træ; inderbarken lugter ramt eller muggent, veddet betegnes som sprødt. Måske i stednavnet Tystemose 1682 Fyn. *Tyst* o. 1700ff; ØSjælland. Falster, *trøst* slutningen af 1400-t; NJylland, *trystetræ* 1561 (1594 *tryste*), i stednavne som Trøstemose 1681 NSjælland, Trøstmose Sønderjylland m.fl.

Spregn(e) o. 1700ff, Sønderjylland, ØJylland, måske til ældre dansk sprage om knækkende, knitrende lyd o: de skøre grene knækker let og knitrer kraftigt, når de brænder; i mange jyske stednavne: Sprænmosen 1590, 1632 Avnbøl,

1688ff flere steder på Als, Sprænager 1795-99 Agerskov, m.fl.; *sprage*, -*torn* kendes fra to stednavne 1682: Spragemose SFyn og Spragetorns Ås VSjælland (1). *Skidbærtræ* - den tørre bark virker afførende, og *skorretæ* 'fnattræ' Angel, om anvendelsen se nedenfor. *Galbær* Fredericiaegnen 1767; Sønderjylland, nedsættende om de uspiselige bær, jf. *drossel* M og ØJylland, måske til tysk *drosseln* = kvæle. *Hundevæd* 1768-95, *kællingekussetæ* N og ØSjælland, Lolland, efter barkens lugt; *krudttræ* NSjælland, anvendt til krudt, se nedenfor.

Desuden navnelån fra andre arter buske og små træer: vrietorn, el, vidje, kvalkved (*ullekolk* o. lign., *ulvsrøn*), hæg.

LITTERATUR: 689 2,424-27; 950 186; 148 4,527; 7,61,174,181,200,302,339; 885 15,1938-39,136.

LÆGEMIDLER

Bønder og lægfolk drikker et dekokt af inderbarken for at uddrive »alle slags vædsker« såvel ved opkastning som stolgang, iøvrigt mod »alle andre uhumskheder, som findes i tarmene«, også for malaria. Men da barken har en meget

Overfor: Fyrværkeri ved prins Christians bryllup i 1635. Både vrietorn og tørstetræ blev anvendt til fremstilling af krudt, tørst specielt til jagtkrudt. Nederst: Illustration fra Loehrs »Billed- og Læsebog«, 1805.

